



Digitalisering

enligt Kungliga biblioteket



National Library
of Sweden

Kungliga biblioteket var en av de institutioner och myndigheter som i december 2009 fick i uppdrag av regeringen att ge ett underlag till en nationell strategi för digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande. Sådana strategier har tagits fram av flera EU-länder. Det handlar om att ge medborgarna tillgång till kulturarv och forskningsmaterial.

Denna skrift berättar i korthet om KB:s förslag. Rapporten finns i sin helhet på kb.se.

KB:s svar i sammandrag

Alltmer av samhällets information kommer att utgöras av digitala dokument. KB:s förhoppning är att pliktleveranslagstiftningen, upphovsrätten och skyddet för den personliga integriteten ska anpassas till denna verklighet. Samtidigt måste vi kraftsamla för att kunna bygga upp en teknisk plattform som på sikt kan hantera allt digitalt material, såväl insamling som visning och bevarande. Hittills är det bara en mycket liten del av KB:s tryckta samlingar och andra pappersbaserade specialsamlingar som har digitaliserats. Däremot har en stor mängd analogt audiovisuellt material förts över i digitalt format. Dessutom har en omfattande insamling skett av ursprungsdigitalt material, som inte existerar i annat format.

Men det räcker inte med bara digitalisering. Det krävs även metadata för att göra materialet sökbart och en kraftfull teknisk plattform. När det gäller det audiovisuella materialet finns en sådan plattform och likaså möjlighet att visa materialet för forskare på plats i KB:s lokaler på Karlavägen. Däremot kan materialet inte visas på internet för en bredare krets användare och det beror framför allt på upphovsrättslagstiftningen.

Produktionen av metadata för nationalbibliografin, ett av KB:s traditionella uppdrag, är ett resurskrävande manuellt arbete som på sikt måste rationaliseras. Detta kan ske genom att metadata som redan finns externt återanvänds och att ursprungsdigitalt material i stor utsträckning automatindexeras.

KB:s samverkan kring digitaliseringsfrågorna måste fördjupas, inte minst med Riksarkivet, men även med andra centrala arkiv, bibliotek, museer och kulturmiljövårdande institutioner. Samtidigt ska vi utvidga dialogen om bevarandet med externa audiovisuella institutioner. Offentlig-privat samverkan och nya affärsmodeller ska också prövas.



KB har en klar ambition att ge elektronisk tillgång till samlingarna. Vi saknar dock både en tydlighet i vårt uppdrag och de ekonomiska förutsättningarna. Vi försöker komma till rätta med problemet, bland annat genom omprioriteringar i verksamheten och genom att söka andra finansieringskällor.



Legala utmaningar

De upphovsrättsliga frågorna rör i första hand den elektroniska tillgången till KB:s samlingar. Ett omfattande och användaranpassat tillgängliggörande är en målsättning som kräver finansiering. KB är öppet för samverkan med privata aktörer för kreativa affärsmodeller.

KB har sedan en tid tillbaka fört en dialog med Utbildningsdepartementet om frågor rörande personlig integritet vid digitalt tillgängliggörande. En personlig utredare undersöker för närvarande på uppdrag av KB frågor kring tillgängliggörandet av KB:s material med avseende på Personuppgiftslagen (PUL).

Ett digitalt tillgängliggörande av upphovsrättsligt skyddade verk förutsätter en effektiv rättighetsklarering. KB förespråkar generella avtalslicenser kompletterade med specifika bestämmelser. Detta är också vad som föreslagits i ett nu aktuellt delbetänkande till upphovsrättsutredningen.

Tekniska och ekonomiska utmaningar

Vissa delar av KB:s samlingar är utsatta för en fortgående nedbrytning. Att digitalisera detta material, tillgängliggöra det och bevara det för kommande generationer är en målsättning som inte kan förverkligas inom KB:s nuvarande budgetramar.

Det långsiktiga digitala bevarandet är ett stort och komplext problemområde. Forskning pågår, men definitiva lösningar saknas. Samarbete mellan myndigheter kring storskaliga och kostnadseffektiva arkivlösningar är nödvändigt. Det pågår även internationellt FoU-arbete inom området.



Administrativa och organisatoriska utmaningar

Digitalisering är en process, som engagerar flera olika yrkeskategorier och kompetenser, inom KB främst bibliotekarier, anställda inom området bevarande samt IT. Ekonomisk och juridisk sakkunskap krävs också. Att hålla samman ”digitaliseringskedjan” och definiera roller och ansvar ställer stora administrativa och organisatoriska krav, särskilt i ett övergångsskede.

En lag som reglerar insamling av digitalt material finns i flera länder och i Sverige ligger för närvarande lagförslaget *Leveransplikt för elektroniska dokument*. Går förslaget igenom, kommer KB få in mycket av det ursprungsdigitala material som i dag går förlorat. Detta kräver uppbyggnad av en kraftfull teknisk plattform som hanterar alla processer och flöden från insamling till digitalt bevarande. Dessutom krävs administrativa lösningar för hantering av inflödet, information till leverantörer, reklamationer och vitesförelägganden.

Positiva effekter på samhällsekonomin

Tillgång till stora volymer digitaliserat material innebär att forskning och studier underlättas och att nya arbetssätt utvecklas. Kommersiella aktörer och bibliotek kan hitta nya affärsmodeller som gynnar båda parter. Kreativa användare och andra aktörer kan utveckla nya produkter och tjänster.

Tjänstedesign är ett marknadsorienterat begrepp som blivit vanligare även vid biblioteken. Frågan kan ställas om de kommersiella aktörerna eller biblioteken är mest lämpliga att hantera tillhandahållandet gentemot marknaden.

Användardriven utveckling

Katalogiseringen för den svenska nationalbibliografin har hittills varit en uppgift för professionella bibliotekarier. I takt med utvecklingen och mediernas övergång till digital form ökar möjligheten att få in redan existerande metadata. Detta sker redan genom ett internationellt utbyte av katalogdata, men också genom import från företag. Inom det audiovisuella området är sådan import från företag redan av betydande omfattning.

Kunskap om innehåll finns även utanför biblioteken, till exempel bland forskare och samlare. Vid katalogisering av äldre samlingar, inte minst specialsamlingar, kan vi i framtiden ta till vara extern kunskap genom att användare ges möjlighet att via nätet berika och komplettera grundläggande metadata. Användarnas betydelse kommer över huvud taget att öka framöver. Förändrade beteenden, förväntningar och krav hos användarna kommer också att förändra bibliotekens arbete och tjänster.

Den nya tekniken ger också stora möjligheter till innovativa lösningar för grupper med särskilda behov. KB avser att fördjupa samarbetet med aktörer som kan bidra med nytänkande inom området.

Koncentration på innehåll

Utvecklingen ställer kulturarvsinstitutionerna inför många nya frågor. Vilken roll kommer vi att spela framöver? En tänkbar utveckling skulle kunna vara att KB övergår från rollen som utförare till rollen som beställare av tjänster från aktörer, som är specialiserade på ett storskaligt digitalt tillhandahållande och bevarande. Därmed frigörs resurser och vi kan fokusera på förmedling av det digitala materialets innehåll.

Samarbeten med offentliga aktörer

Samverkan med bibliotekssektorn är given redan i KB:s uppdrag och i vår så kallade inflytandestruktur med en nationell referensgrupp och olika expertgrupper. Därtill kommer Open Access-rörelsen med förlängning in i forskarvärlden.

KB samarbetar även med arkiv och museer, bland annat inom ramen för ABM-centrum. Viktiga samarbetspartner är Riksarkivet och Riksantikvarieämbetet. Inom det audiovisuella området är Svenska Filminstitutet och Sveriges Television betydelsefulla.

Digitalisering utförs mest kostnadseffektivt i stor skala. KB samarbetar med Stiftelsen Föremålsvård i Kiruna och Mediekonverteringscentrum vid Riksarkivet.

Forsknings- och utvecklingssamarbete

KB har sedan 2009 en forskningsavdelning, som bland annat arbetar med frågor relaterade till medier och tillgängliggörande. Samarbete pågår med andra forskningsinstitutioner rörande digital tillgång. Forskningsanknytningen är strategiskt viktig för oss.

Vi har även ett samarbetsavtal med Institutet för rättsinformatik (IRI) vid Stockholms universitet. IRI:s forskningsområde gäller sambandet mellan juridik och informationsteknik och samarbetet med KB gäller framför allt upphovsrätt, PUL och digitalt tillhandahållande.

Open Access

Open Access-rörelsen är avgörande för fri tillgång till aktuell vetenskaplig publicering. I förlängningen är tillgången till digital forskningsdata av stort intresse. På europeisk nivå diskuteras för närvarande frågan om forskningsdata i olika projekt. KB bevakar denna utveckling.

LIBRIS måste utvecklas och anpassas för att kunna motsvara användarnas krav på tillgång till det digitala materialet. Tillgängliggörande av elektroniska resurser är en stor fråga för LIBRIS-biblioteken och ett samarbete kring detta har hög prioritet.

Offentlig privat samverkan

KB testar för närvarande möjligheter till offentlig privat samverkan. Via bra affärsmodeller och avtal kan samarbeten med kommersiella aktörer etableras. Vi samarbetar redan med företag som Bibliotekstjänst, Bokrondellen och Schibsted. Avtal med förlag och tidningsutgivare om leverans av tryck-PDF:er kan bli aktuellt. Inom det audiovisuella området har KB inlett en dialog med Sveriges Television och Svenska Filminstitutet. I framtiden står TV4 på tur.

Frågan om offentlig privat samverkan har diskuterats livligt inom EU under senare tid. Bibliotekens attityd har ofta varit vacklande eller avståndstagande. Flera nationalbibliotek har dock inlett ett avtalsbaserat samarbete med företag som Google och ProQuest om digitalisering av samlingarna. KB har ställt sig bakom Conference of European National Librarians uppfattning om Google-avtalet. Där sägs att EU-kommissionen bör ha följande punkter i åtanke när ärendet behandlas:

- De legala och affärsmässiga möjligheterna att tillgängliggöra de verk som Google skannat in bör underlättas på så sätt att de anpassas till rättighetsinnehavarna och Europas medborgare.
- Det ekonomiska biståndet till europeiska digitaliseringsprojekt bör stärkas.
- Upphovsrättslagarna bör anpassas på ett sätt som passar i kunskaps-samhället.



KB anser att det är viktigt att ha en aktiv omvärldsbevakning och att vi ska vara öppna för nya affärsmodeller.

Vidareutvecklat samarbete inom specifika områden

KB samarbetar med en rad aktörer lokalt, nationellt och internationellt. Nya samarbeten initieras när de bedöms som strategiskt viktiga. KB önskar fördjupa samarbetet kring digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande med:

1. Riksarkivet och Riksantikvarieämbetet.
2. Centrala aktörer inom det audiovisuella området, bl.a. SFI och SVT.
3. De institutioner som i dag är medlemmar inom ABM-centrum.

KB, Riksarkivet och Riksantikvarieämbetet bör få ett tydligt sektorsansvar för bibliotek, arkiv och kulturmiljövård vad gäller digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande. Riksantikvarieämbetet tillhandahåller genom K-samsök även en plattform för museiinformation. Riksförbundet Sveriges museer och de centrala museerna har nyligen fått uppdrag, som gäller förstärkt samarbete inom museisektorn.

Ett sekretariat

I syfte att motverka dubbelarbete och nå ut med information krävs som komplement till de tre sektorsansvariga myndigheterna en administrativ och koordinerande nod med ansvar för:

- uppbyggnad och underhåll av en webbsida med presentationer av bl.a. rekommenderade standarder, best practices och planerad digitalisering.
- utbildning inom ABM-området.

Sekretariatet bör även kunna hänvisa till särskild juridisk kompetens vid de sektorsansvariga institutionerna.



Fyra viktiga faktorer

Avslutningsvis vill KB framhålla fyra faktorer som regeringen bör beakta om utvecklingen inom området digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande ska gå framåt på ett avgörande sätt. Det är också områden inom vilka KB, Riksarkivet och Riksantikvarieämbetet bör samarbeta:

1. Långsiktigt digitalt bevarande

Kostnaderna för det långsiktiga digitala bevarandet ökar exponentiellt över tid och kan inte täckas av ordinarie anslag. Ansvaret är ytterst varken den enskilda institutionens/myndighetens eller Kultur- respektive Utbildningsdepartement utan Finansdepartementets. Samordning, storskaliga lösningar och långsiktighet är nödvändigt.

2. Behovet av finansierad digitalisering

Tillfälliga arbetsmarknadspolitiskt styrda satsningar som Access-programmet förutsätter att de mottagande institutionerna/myndigheterna har en kunskapsmässig beredskap och på kort tid kan organisera sin verksamhet. För kontinuitet och volym i digitaliseringen krävs årlig anslagsförstärkning. Samtidigt behövs en dialog mellan departementen och myndigheterna om förutsättningarna för offentlig-privat samverkan.

3. Öppna lösningar

Kulturarvssektorns institutioner ska arbeta för så vitt som möjligt öppen data, öppna licenser och öppna API:er samt tydlig licensiering av skyddat material. Fri information och öppna maskingränssnitt gör det möjligt för externa aktörer att bygga tjänster och lösningar på data som skapats inom offentlig förvaltning. Gemensamma standarder som banar väg för gemensamma tjänster ska vara en målsättning.

4. Centraliserad digitalisering

Kulturarvssektorn behöver gemensamma rationella lösningar för sin digitalisering. Storskalighet blir alltmera aktuellt och gemensamma infrastrukturella lösningar är nödvändiga. SUNET bör vara distributionskanal för samtliga sektorer. Samordnad upphandling är kostnadsbesparande. Verksamheter som Mediekonverteringscentrum i Fränsta och Stiftelsen Föremålsvård i Kiruna kan utökas och bli möjliga för flera att utnyttja.





Produktion Kungliga biblioteket • Tryck Åtta45 2010 • Fotograf Jens Gustafsson